

IVICA GLIBUŠIĆ

ivica.glibusic@ff.sum.ba

Sveučilište u Mostaru, Filozofski fakultet

UDK: 394(497.6):94(497.5)"10"

DOI: <https://doi.org/10.47960/3029-3103.2026.12.31>

Pregledni rad

Kulturne, sportske i crkvene manifestacije u Bosni i Hercegovini u povodu obilježavanja tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva

Sažetak

Unatoč tomu što su proslave obilježavanja tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva uvelike iskorištene u političke svrhe, imale su veliko nacionalno i kulturno značenje te su pridonijele učvršćivanju nacionalne svijesti i izgradnji hrvatskoga nacionalnog identiteta. U tome je važnu ulogu odigrala Katolička Crkva koja je, osim nacionalne pripadnosti, ukazivala i na višestoljetnu povezanost sa Svetom Stolicom. S obzirom na to da se 1925. godine slavila i Sveta jubilarna godina, organizirana su dva glavna hodočašća u Rim gdje se vjernicima obratio tadašnji papa Pio XI., zahvalio im na vjernosti Katoličkoj Crkvi te čestitao ovaj povijesni jubilej.

Imajući u vidu dva navedena jubileja 1925. godine, u radu će se nastojati osvijetliti događaji koji su ostali trajan spomen obilježavanja tisućgodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva u Bosni i Hercegovini u organizaciji Napretka i Katoličke Crkve. Crkva je prema naputku Biskupske konferencije ovaj povijesni jubilej proslavila svečanim misnim slavljinama i isticanjem prigodnih spomen-ploča, pisanjem članaka iz hrvatske povijesti, a neke župe i izgradnjom crkvenih objekata (crkve i zvonici), čiji natpisi komemoriraju uspomenu na hrvatskoga kralja Tomislava. Osim proslavama navedenoga jubileja dio pozornosti posvetit će se i hodočašću vjernika iz hercegovačkih biskupija iste godine u Rim, koja su bila prožeta nacionalnim i vjerskim nabojem te odanosti Svetoj Stolici.

Ključne riječi: Hrvatsko Kraljevstvo; kralj Tomislav; Katolička Crkva; proslave; hodočašće; nacionalna svijest.

Cultural, Sports and Religious Events in Bosnia and Herzegovina Marking the Thousandth Anniversary of the Croatian Kingdom

Abstract

Even though the celebrations marking the thousandth anniversary of the Croatian Kingdom were largely used for political purposes, they held great national and cultural significance and contributed to strengthening national awareness and building Croatian national identity. The Catholic Church played an important role in this, as it not only emphasized national affiliation but also highlighted the centuries-long connection with the Holy See. Since the Holy Jubilee Year was also celebrated in 1925, two major pilgrimages to Rome were organized, where the presiding Pope Pius XI addressed the faithful, thanking them for their loyalty to the Catholic Church and congratulating them on that historic jubilee.

Considering those two jubilees of 1925, this paper will seek to shed light on the events that became a lasting commemoration of the thousandth anniversary of the Croatian Kingdom in Bosnia and Herzegovina, organized by Napredak and the Catholic Church. Following the instructions of the Bishops' Conference, that historic jubilee was celebrated with solemn masses, the placement of commemorative plaques, the writing of articles on Croatian history, and, in some parishes, the construction of church buildings (churches and bell towers) bearing inscriptions commemorating the Croatian King Tomislav. In addition to the celebrations of the jubilee, attention will also be given to the pilgrimages of the faithful from the Herzegovinian dioceses to Rome in the same year, which were imbued with national and religious fervor and a deep devotion to the Holy See.

Keywords: Croatian Kingdom; King Tomislav; the Catholic Church; celebrations; pilgrimage; national awareness.

Uvod

Proslave tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva održane su na prostoru današnje Hrvatske i Bosne i Hercegovine u više gradova, no ostale su najpoznatije zagrebačke i sarajevske. Također, za Hercegovinu su bile bitne dvije proslave koje su održane u Mostaru u srpnju i listopadu. U Zagrebu su održane četiri proslave, dok su u Sarajevu održane dvije. O proslavama ovoga jubileja u samostalnoj Hrvatskoj posvetilo se dosta pozornosti, posebno kada je riječ o proslavama u Zagrebu, a nešto manje na drugim prostorima Hrvatske. U Bosni i Hercegovini do sada je ova tema obrađena kada je riječ

o proslavi u Tomislavgradu¹ i proslavi u Sarajevu.² O proslavi u Tomislavgradu objavljen je i *Zbornik radova sa znanstvenog simpozija Fra Mijo Čuić – graditelj i uznik. U prigodi 50 obljetnice smrti (1959. – 2009.)*, a o proslavi u Sarajevu Zlatko Matijević objavio je znanstveni članak pod naslovom *Ministar Pavle Radić na „Napretkovoј“ proslavi tisućgodišnjice hrvatskog kraljevstva u Sarajevu 1925. godine*. U listopadu 1925. godine u Mostaru, u organizaciji Napretka, objavljen je tekst pod naslovom *Proslave tisućgodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva u Bosni i Hercegovini s posebnim osvrtom na Mostar*.³ O navedenim proslavama u ovome radu nećemo se opsežnije baviti jer je cilj ovoga rada prikazati načine obilježavanja tisućgodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva u Bosni i Hercegovini tijekom srpanjske i rujanske proslave, koji do sada nisu dovoljno prikazani, te odlazak katolika iz Hercegovine na jubilarna hodočašća u Rim 1925. godine. Odlazak katolika iz Bosne preko Zagreba do sada je prikazan u više radova. Velik doprinos boljemu razumijevanju važnosti obilježavanja obljetnice, kako na prostorima Hrvatske tako i Bosne i Hercegovine, dao je Mario Jareb u svome djelu *Kralj Tomislav kroz tisuću godina: Kralj Tomislav između stvarnosti i mita te proslava tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva 1925. godine i njezini odjeci do danas*.⁴ Kako bi se dodatno rasvijetlili događaji vezani za proslave u Bosni i Hercegovini te odlazak katolika iz Hercegovine u Rim na hodočašće, korištena je arhivska građa Arhiva Bosne i Hercegovine u Sarajevu, Arhiva Hercegovačke franjevačke provincije u Mostaru, Arhiva Biskupskoga ordinarijata u Mostaru te tisak i znanstvena literatura koji se bave ovom problematikom.

1 *Zbornik radova sa znanstvenog simpozija Fra Mijo Čuić - graditelj i uznik. U prigodi 50 obljetnice smrti (1959.-2009.)*, Mostar – Tomislavgrad, 2009.

2 Zlatko Matijević, „Ministar Pavle Radić na ‘Napretkovoј’ proslavi tisućgodišnjice hrvatskog kraljevstva u Sarajevu 1925. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 36, no. 3, 2004., str. 1127-1149.

3 Ivica Glibušić, „Proslave tisućgodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva u Bosni i Hercegovini s posebnim osvrtom na Mostar“, *Hercegovina*, 6-20, 2020. str. 295-323.

4 Mario Jareb, *Kralj Tomislav kroz tisuć godina: Kralj Tomislav između stvarnosti i mita te proslava tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva 1925. godine i njezini odjeci do danas*, Despot infinitus d.o.o., 2017.

Proslave tisućite obljetnice kroz kulturne, sportske i crkvene manifestacije

Pored ideja za obilježavanje tisućgodisnjice Hrvatskoga Kraljevstva, koje su iznijeli fra Ljudevit Radoš, Ante Jukić i drugi, iza navedene inicijative o potrebi Nacionalne proslave tisućgodisnjice Hrvatskoga Kraljevstva 1925. stala je i Družba „Braća Hrvatskoga Zmaja“ (DBHZ) 1906. godine. Kako se približavala obljetnica toj inicijativi, pridružio joj se 1917. godine i duvanjski nadžupnik fra Mijo Čuić, koji je predložio izgradnju spomen-crkve i spomen-doma na Duvanjskome polju. Izgleda da je u tim razgovorima dogovoreno da se crkva posveti Sv. braći, Ćirilu i Metodu.⁵ Proslava spomenute obljetnice trebala je završiti izgradnjom spomen-bazilike i spomen-doma u Duvnu te podizanjem sokolske mogile⁶ (zemljanoga humka) i spomenika kralju Tomislavu u Zagrebu.⁷

S Biskupske konferencije održane u Đakovu 1924. godine poslana je *Okružnica* u kojoj se navodi: „Neka slavlje naše tisućgodisnjice bude slavlje katoličkoga hrvatskoga naroda! Neka godina 1925., spomen-godina tisućgodisnjice kraljevstva hrvatskoga bude sveta godina hrvatskog naroda! Neka Tomislavovo slavlje bude jedan veliki zavjet i vječna posveta čitavoga hrvatskoga roda Bogu svojih otaca!“⁸ Biskupi su istaknuli kako je godina 1925. jedna od najznačajnijih godina u životu hrvatskoga naroda. Kao dan obilježavanja tisućgodisnjice Hrvatskoga Kraljevstva biskupi su odredili blagdan Presvetoga Srca Isusova (21. lipnja). Na *Okružnicu* reagirao je Stjepan Radić, predsjednik Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS), optuživši biskupe da su se počeli baviti politikom. On smatra da je obilježavanje tisućgodisnjice Hrvatskoga Kraljevstva

5 Mario Jareb, *Kralj Tomislav kroz tisuću godina: Kralj Tomislav između stvarnosti i mita te proslava tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva 1925. godine i njezini odjeci do danas*, str. 84.

6 „Gomila (gromila, mogila, tumul)“, u arheologiji, naziv za prapovijesni humak od zemlje ili kamenja, najčešće podignut iznad groba, ali i kao spomen-obilježje ili pak iz obrednih razloga. <https://www.enciklopedija.hr> (27. IV. 2020.).

7 Vladimir Huzjan, „Uloga Krešimira Filića u proslavi tisuću godina postojanja Hrvatskog kraljevstva u Varaždinu 1925. godine“, *Radovi*, Zavod za znanstveni rad HAZU, 2012., str. 75.

8 Zlatko Matijević, *U sjeni dvaju orlova*, Golden marketing-Tehnička knjiga, str. 190.

prvenstveno politički događaj, nikako crkveni. No, Katolička Crkva bila je uključena u proslave, a prvenstveno na blagdan Srca Isusova i na srpanjskim proslavama.⁹ DBHZ je u svojoj *Okružnici*, između ostaloga, pozvala Hrvate da prilikom obilježavanja tisućgodišnjice podižu spomen-ploče i spomenike koji će spominjati hrvatsko tisućgodišnje kraljevstvo. Također, pozivaju Hrvate da podižu spomen-ploče i spomenike zaslužnim hrvatskim muževima koji su kroz vjekove radili za hrvatski narod. Narodu je upućen poziv za paljenje krijesova i zvonjavu svih hrvatskih zvona, a na sam blagdan sv. Ćirila i Metoda preporučeno je da narod pod barjacima polazi u crkve i da se drže predavanja i propovijedi o važnosti ove obljetnice.¹⁰ U više novina i drugih publikacija 1925. godine objavljavani su radovi o kralju Tomislavu te o Hrvatskome Kraljevstvu koje je bilo prevažno za očuvanje i jačanje nacionalne svijesti kod Hrvata katolika tijekom cijele povijesti. Cilj je takvih radova stvaranje nacionalne homogenizacije, osnaživanje hrvatske nacionalne svijesti, jačanje narodnoga jedinstva i razvijanje domoljublja. Političke strukture u Kraljevini SHS nastojale su iskoristiti ovu proslavu kao promociju pomirbe između Hrvata i Srba, posebno nakon približavanja Stjepana Radića srpskomu političkom vodstvu.¹¹ Zbog suprotstavljenih stavova između Radića i Katoličke Crkve došlo je do bojkota dijela proslava s jedne ili druge strane. Radić je smatrao da je to prvenstveno politički događaj, a ne crkveni, tako da po njegovu mišljenju organizaciju same proslave trebaju voditi političke strukture. Posebno je bio izražen bojkot srpanjskih proslava od političkih struktura na području Hercegovine, vođenih politikom Stjepana Radića.

Političke prilike u zemlji, uoči proslave obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva, nisu bile nimalo povoljne za Hrvate zbog srpske dominacije koja se provodila u svim sferama javnoga života. Naglim zaokretom Hrvatska seljačka stranka (HSS) počinje novo poglavlje u političkome životu cijele državne zajednice.¹² Radićevo glasilo *Dom* objavilo je niz tekstova koji su opravdavali približavanje politike HSS-a be-

9 M. Jareb, *Kralj Tomislav kroz tisuću godina*, str. 116.

10 *Isto*, str. 126.

11 Vidi Hrvoje Gračanin, „Povijesni identiteti i politički realiteti: proslava tisućgodišnjice Hrvatskog Kraljevstva 1925. godine“, *Hrvati i manjine u Hrvatskoj: moderni identiteti*, Četvrti hrvatski simpozij o nastavi povijesti, Agencija za odgoj i obrazovanje, 2014., str. 119-138.

12 Hrvoje Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, Naklada P.I.P. Pavičić, 1999., str. 192.

ogradskoj politici. Promovirala se ideja zajedničke proslave, što je samo bio privid, a ne stvarno stanje u hrvatsko-srpskim odnosima. U *Domu* 16. lipnja 1925. godine objavljen je tekst pod naslovom *Proslava tisućgodišnjice – slavlje narodnog sporazuma i seljačke politike* u kojemu se, između ostaloga, navodi kako su istaknute „srpske zastave u počast hrvatske tisućgodišnjice“¹³. U tome vremenu Hrvati su bili izvrgnuti beogradskoj politici centralizma i srbijanskoj dominaciji u političkome, vojnome i gospodarskome životu u Kraljevini SHS. Unatoč približavanju hrvatske i srpske politike ipak u istočnoj Hercegovini i drugim krajevima Bosne i Hrvatske dolazilo je do skrnavljenja katoličkih crkava, progona hrvatskoga stanovništva, oduzimanja imovine te otpuštanja radnika s javnih poslova zbog nacionalne ili vjerske pripadnosti. U progonima Hrvata katolika sudjelovalo je lokalno srpsko stanovništvo potpomognuto organima državne vlasti. Više je primjera takva stanja, a posebno izdvajamo događaj na Morinama kod Nevesinja gdje je katolička crkva dva puta u 1925. godini oskrnavljena i obeščašćena.¹⁴ Kako bi se suprotstavili Radićevoj politici sporazuma sa srpskim radikalima, glasilo Hrvatske pučke stranke (HPS) *Narodna sloboda*¹⁵ objavilo je više članaka s ciljem upoznavanja svoga čitateljstva o pogubnoj Radićevoj politici prema Hrvatima, a posebno u Hercegovini. Također, u više tekstova problematiziraju se bojkotiranje Radića i njegovih simpatizera kao i crkvene proslave tisućgodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva. U istome glasilu u članku pod nazivom *Hercegovina pri krunidbi prvog hrvatskog kralja Tomislava 925*, autora dr. N. Z. Bjelovučića, riječ je o povijesti hrvatskih zemalja, Hercegovine, Dalmacije, Crne Gore i općenito hrvatskih zemalja koje su bile u sastavu hrvatske države. Autor navodi kako su se Hrvati ponovno, nakon tisuću godina, našli u zajedničkoj državi, iako je dio njih ostao pod Italijom, dio pod Austrijom, a dio pod Mađarskom. Izražava se nada kako će Hrvati zajedno s „braćom Srbima i Slovencima“ biti potpuno ravnopravni u novoj državi, živjeti u skladu i miru.¹⁶ U *Narodnoj slobodi* 3. trav-

13 „Proslava tisućgodišnjice – slavlje narodnog sporazuma i seljačke politike“, *Dom*, 16. VI. 1925., str. 1.

14 „Ponovno svetogrđe i barbarluk na Morinama kod Nevesinja“, *Narodna sloboda*, br. 49, 11. XII. 1925., str. 1.

15 List *Narodna sloboda* glasilo je Hrvatske pučke stranke za Hercegovinu, tiskan je u Mostaru i izlazio je jednom tjedno. List se bavio politikom, prosvjetom i gospodarstvom.

16 „Hercegovina pri krunidbi prvog hrvatskog kralja Tomislava 925“, *Narodna sloboda*, 15. V. 1925., str. 1.

nja 1925. godine objavljen je tekst pod naslovom *Srbi i Hrvati danas i pred tisuću godina*, u kojemu se naglašava da je Hrvatska u vrijeme Tomislava bila velika i moćna. Njezine granice sezale su od Albanije do rijeke Drave i rijeke Raše u Istri, a jačina vojske od 100 000 pješaka, 60 000 konjanika te 120 većih i manjih lađa. Na istoku bila je Srbija, mala i slaba, koju su napali Bugari. Srpski narod s knezom Zaharijom pobjegao je u hrvatske zemlje pod zaštitu kralja Tomislava. Zahvaljujući gostoprimstvu Hrvata, Srbi su se naselili u pojedinim hrvatskim krajevima, uključujući i Crnu Goru. Kada su Turci pritiskali Srbiju, Srbi bježe u hrvatske zemlje u 14. i 15. stoljeću. No, kada bi bili u povoljnijim prilikama od Hrvata, stajali bi na stranu hrvatskih neprijatelja: Mađara, Austrijanaca i Talijana. Posebno se ističe negativan stav Svetozara Pribičevića i Nikole Pašića prema Hrvatima nakon stvaranja Kraljevine SHS. Navodi se da su u povijesti bila razdoblja kada su Hrvati i Srbi surađivali i pomagali se, ali isto tako bilo je i razdoblja kada su se Srbi okrenuli protiv Hrvata.¹⁷

U članku *Hiljadu-godišnjica hrvatskog kraljevstva* objavljenome u *Narodnoj slobodi* dr. Oton Knezović¹⁸ govori o moćnoj Hrvatskoj za Tomislavove vladavine, ujedinjenju Hrvatske te krunidbi na Duvanjskome polju. Isto tako, poziva se na pisanje njemačkih, bugar-

17 „Srbi i Hrvati danas i pred tisuću godina“, *Narodna sloboda*, 3. IV. 1925., str. 1.

18 „KNEZOVIĆ, Oton (Andrija), povjesničar i publicist (Cerno kraj Ljubuško-ga, 27. I. 1890 — Chicago, 19. X. 1964). Gimnaziju polazio 1906–10. u Širokom Brijegu, maturirao 1915. u Zagrebu. Filozofsko-teološki studij završio 1916. u Mostaru, a hrvatski jezik i književnost te povijest 1920. na zagrebačkom Mudroslovnom fakultetu, na kojem je 1923. doktorirao tezom *Život i djelo fra Grge Martića*. U Franjevački red stupio 1910, za svećenika zaređen 1915. Službovao u Širokom Brijegu kao kapelan 1916–17. te od 1920. kao profesor, odgojitelj i knjižničar, a obavljao i službe definitora i tajnika provincije. Od 1945. bojničnik u Prosvjetnoj bojni, u svibnju zarobljen kraj Bleiburga, nakon puštanja na slobodu u jesen izbjegao u Austriju (predavao u privremenoj slovenskoj gimnaziji u Linzu), potom u Italiju (profesor i ravnatelj gimnazije pri hrvatskom franjevačkom sjemeništu u Grottammareu kraj Ancone). God. 1950. nastanio se u SAD, bio dušobrižnik u hrvatskim župama u Chicagu i Saint Louisu, od 1956. živio u Gulf Breezeu, od 1957. u samostanu sv. Ante u Chicagu.“ KNEZOVIĆ, Oton. *Hrvatski biografski leksikon* (1983–2025), mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. Pristupljeno 30. 11. 2025. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/knezovic-oton>>.

skih, engleskih i mađarskih povjesničara koji su pisali o kralju Tomislavu. Ističu se jačanje nacionalne svijesti kod Hrvata, hrvatska kultura i državnost. Knezović navodi da je zagrebački nadbiskup Bauer na blagdan Presvetoga Srca Isusova svečanom službom Božjom i velikom procesijom započeo proslavu tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva koja će se nastaviti u svim hrvatskim zemljama. „Ta proslava treba da podrži životnu snagu i gordost hrvatskog naroda, treba da posluže svim neprijateljima hrvatske nacije, da se ne da satrti.“¹⁹

U Napretkovu kalendaru za 1925. godinu objavljeno je više tekstova koji govore o važnosti obilježavanja tisućgodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva te važnosti kralja Tomislava u povijesti. U uvodnome prigodnom tekstu navodi se:

Poput bljeska munje s Karpata i jurnuše dolje daleko na obale Jadrana. Bjehu to Hrvati! To bjehu djedovi naši! I oni pogledaše sa orlovskih visina Dinare i Velebita u daljine i vidješe divnu zemlju unaokolo i vođe njihovi povedoše ih širom te zemlje spram sjevera, istoka i juga, a bogovi njihovi razliše rijeke i Soćom, Murom, Dravom, Dunavom, Savom i Drinom omeđiše domovinu Hrvata. To je bila Hrvatska!²⁰

U *Uvodniku* ističe se teška povijest Hrvata u borbi za svoju opstojnost u nacionalnome i vjerskome pogledu: „I gle izginuše mnogi narodi, propadoše silna carstva, brda se izravnaše, a rijeke promijenije svoj tok ... al ostade Hrvatska, ostadoše Hrvati!“²¹ U navedenome kalendaru objavljena je i pjesma Vladimira Nazora pod naslovom *Tomislav*.²²

Tomislav

*I tako bje. On prvi kralj, on prva
Plamteća zvijezda na našem obzorju;
On lavić, koji Simeona shrva,
On galeb bijeli na jadranskom morju;

On, moguć vladar sedam banovina,
Obuč plašt na polju Duvanjskom.*

19 „Hiljadu-godišnjica hrvatskog kraljevstva“, *Narodan sloboda*, 3. VII. 1925., str. 2.

20 *Napretkov pučki kalendar za prostu 1925.*, Izdao „Napredak“ Hrvatsko kulturno društvo u Sarajevu.

21 *Isto*.

22 *Isto*.

*Te, sretna, vidje naša domovina
Krunu na njegovom čelu ponosnomu.*

*Bje danak ono utjehe i slave.
Otada vjekom kroz burne vjekove
Ori se klik čeznuća: Tomislave!*

*Mi spomenika njemu ne sazdasmo,
Al u srce ga naše zakopasmo:
Tu žive; nešto hoće - - što nas zove?*

Objavljen je niz tekstova koji govore o važnim događajima iz hrvatske povijesti, primjerice *Najstariji kameni napis iz doba bana Trpimira*, *Nadgrobnni napis kraljice Jelene* te članak pod naslovom *Grof Ilija Zrinjski*.²³

U članku *1000-godišnjica hrvatskog kraljevstva* navodi se kako je Hrvatsko Kraljevstvo stajalo kao bedem vlastite samostalnosti i izdržalo sve borbe braneći zapad od istoka, zaustavljalo najezdu divljaštva s istoka, najezdu neznanja i surovosti te zaštitilo kulturu zapada. Osim zaslužnih vojskovođa iz hrvatske povijesti navedeni su i mnogi pisci poput Gundulića, Menčetića, Hektorovića, Mažuranića te političari „Starčević i Strossmayer koji izgradiše hrvatsku misao i dadoše joj izrazitiji oblik“. „O tisućugodišnjici Hrvatskog Kraljevstva ne slavi dakle hrvatski narod samo opstanak kraljevstva, nego slavi tisuću godina kulturnog i prosvjetnog nastojanja, tisuću godina suradnje na prosvjeti i kulturi cjelokupnog čovječanstva. I u tome je zapravo veličina hrvatskog naroda i to je zapravo značenje proslave tisuću godišnjice kraljevstva.“²⁴ Kod Hrvata se razvijala misao da mogu povijesne činjenice vezane za kralja Tomislava iskoristiti kao dokaz da su Hrvati imali jaku državu koja se zaštitnički postavila prema Srbima u vrijeme bugarske ekspanzije te da su odigrali ulogu u mirenju južnih Slavena.²⁵ Na svim proslavama isticalo se postojanje nekada slobodnog i samostalnog Hrvatskog Kraljevstva, dokazujući kako je hrvatski narod sposoban stvoriti vlastitu nacionalnu državu.²⁶

---

23 „Dva dokumenta iz hrvatske povijesti“, *Napretkov pučki kalendar za prostu 1925.*, str. 44-46.

24 „1000-godišnjica hrvatskog kraljevstva“, *Napretkov pučki kalendar za prostu 1925.*, str. 22.

25 M. Jareb, *Kralj Tomislav kroz tisuću godina*, str. 88.

26 *Isto*, str. 125.

Don Frane Bulić uputio je 29. prosinca 1923. godine iz Splita pismo profesoru Mihi Vučaku (profesor Velike gimnazije u Sarajevu) u povodu namjere Hrvatskoga katoličkog društva Napredak da izda spomen-spis prilikom proslave tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva. Ističe kako je od Mihe Čuića, nadžupnika Duvanjskoga, dobio poziv da napiše knjigu koju on namjerava tiskati za proslavu Tomislava, „nešto o biskupim duvanjskim“. Bulić je napisao rukopis i poslao ga nadžupniku, no ističe kako je dobio i od Matice hrvatske poziv da bi za spomen-knjigu, koju ona namjerava izdati, napisao koju znanstvenu radnju. Predlaže da se ne cijepaju te da bi sav rad za ovu prigodu trebali koncentrirati u Maticu hrvatsku.²⁷ U pismu profesoru Vučaku, pored ostaloga, navodi:

Ja bih Vas stoga molio, da mi priopćite hoće li Vaš Npredak stupiti u dogovaranje sa Hrvatskom Maticom glede ove proslave i kako da se što ozbiljna izvede. Izim moga članka o počecima kršćanstva u Delminiumu, koji bi ja preudesio da se nebi u Duvanjskom polju i dalje istraživalo – ja bih namjeravao dati u drugom nešto popunjenomu izdanju predloženu brošuru *U kolijevci hrvatske povjesnice*, koju ja do sada nisam Vami poslao – barem mi se čini tako – jer ih neimao – a u zadnje doba sretnim slučajem nabavio nekoliko iztisaka. Molim da prelistate ovu brošuru, te mi javite – u sporazumu sa tamošnjim rodoljubima u Vašem Napredku, što biste namjerali za ovu prigodu učiniti.²⁸

Pisanje knjiga o hrvatskoj povijesti u okviru navedene obljetnice bilo je sveprisutno. Objavljeno je djelo *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925.*, s pregledom povijesti Hrvatske, Bosne i Istre, hrvatske književnosti i razvitka hrvatskoga jezika te hrvatskih vladara, hercega, banova i biskupa u uvodnome dijelu. Drugo važno djelo jest *Monumenta Diplomatica isprave iz doba Hrvatske Narodne Dinastije*. Zatim su uslijedila izdanja: *Hrvatska u vrijeme narodnih vladara od doseljenja do 1102.*, *Hrvatska u vrijeme Arpadovića od godine 1102 do 1300*, *Hrvati u vrijeme Anžuvina od god. 1301. do 1381.*, *Hrvatska u vrijeme raznih dinastija od godine 1381. do 1526.*, *Hrvatska u vrijeme Habsburga od 1527-1918.*, *Hrvatska u vrijeme Karađorđevića od god. 1918.* i *Pregled povijesti Bosne i Pregled povijesti Istre*.²⁹

27 ABiH, Napretkova kulturno-historijska zbirka (NKHZ), Pismo don Frane Bulića profesoru Mihi Vučaku, „Stari pisci Hrvatski“, kutija 10. Historijski materijal, VI.-63-VII-38.

28 *Isto*.

29 Dr Ivan pl. Bojničić Kninski (ur.) *Vjesnik Kr. Državnog Arkiva u Zagrebu*, Tisak zaklade tiskare narodnih novina, Zagreb 1925., str. 201-202.

Odraz te povijesne priče jesu i stotine spomen-obilježja podignutih u slavu kralju Tomislavu diljem Hrvatske i Bosne i Hercegovine, na kojima je istaknuta 925. godina kao godina njegove krunidbe.³⁰ Na Uzdolu, Općina Prozor-Rama, sagrađena je mala župna crkva kao obična kuća sredinom 19. stoljeća, a župa je osnovana 1865. godine. Druga crkva posvećena je 1925. godine, upravo na 1000. godišnjicu krunjenja prvoga hrvatskog kralja Tomislava (Vrhbosanska nadbiskupija, geografski pripada Hercegovini).³¹ U Općini Konjic, Župa Solakova Kula (Vrhbosanska nadbiskupija, geografski pripada Hercegovini), u čast proslave tisućgodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva, a u okviru crkve sv. Ilije Proroka, sagrađen je zvonik na kojemu je postavljena pravokutna ploča na kojoj je uklesan sljedeći natpis: „Ovaj zvonik sagradi župa Solakova Kula za župnikovanja V. G. Don Ive Subašića prigodom svete crkvene godine 1925. i hiljadu godišnjice krunisanja prvoga hrvatskoga kralja Tomislava 925-1925.“³² Autor projekta katoličke crkve sv. Ilije Proroka iz 1883.³³ nije poznat, dok je zvonik, prema natpisu na njemu, sagrađen 1925. godine³⁴ po projektu arhitekta Karla Paražika.³⁵

Na Malu Gospu Hrvatsko pjevačko društvo „Slavulj“ u Trebinju otkrilo je na župnoj crkvi spomen-ploču kralju Tomislavu. Prisutno je bilo veliko mnoštvo naroda i sve vlasti. Ploču je uz pozdravni i patriotski govor otkrio predsjednik Društva „Slavulj“ Nikola Sam-

30 M. Jareb, *Kralj Tomislav kroz tisuću godina*, str. 51.

31 „Unatoč svemu, župa Uzdol živi“, <https://ramska-vjesnik.ba/clanak/unatoc-svemu-zupa-uzdol-zivi/97716/> (17. 3. 2025.)

32 Vidi obrazloženje *Odluke* Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika od 11. listopada 2017., str. 9; Usp. Dr. Jusuf Mulić i dr., *Konjic i njegova okolina u vrijeme austrougarske vladavine*, drugo i izmijenjeno izdanje - Jusuf Mulić, 2007., str. 38-41.

33 *Isto*.

34 Vidi obrazloženje *Odluke* Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika od 11. listopada 2017., str. 9.

35 Karlo Paržik, (Karel Pařík), bosanskohercegovački arhitekt češkoga podrijetla (Jičín, Češka, 4. 7. 1857. – Sarajevo, 16. 6. 1942.). Nakon rada u Beču došao je na preporuku Josipa Vancaša u Bosnu i Hercegovinu, gdje je tijekom gotovo 60 godina djelovanja projektirao u historicističkome stilu javne, stambene i crkvene građevine. Važnija djela u Sarajevu jesu: hotel Evropa (1882.), Muzej grada Sarajeva (1887.), evangelička crkva (danas Akademija likovnih umjetnosti, 1889.), Narodno kazalište (1897.), Zemaljska štamparija (1908.), Zemaljski muzej (1909.), crkva sv. Josipa (1940.), <https://www.enciklopedija.hr> (24. IV. 2020.).

brailo, trgovac u Trebinju, i predao je msg. dekanu nadžupniku don Marijanu Vujnoviću na čuvanje, koji ju je blagoslovio uz pjevanje *Tebe Boga*. Zatim je don Marijan Vujnović održao govor. Nakon njega govorio je dr. Zvonimir Bjelovučić, odvjetnik iz Dubrovnika, ističući važnost tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva, u čijemu je sastavu bilo i trebinjsko područje do 10. stoljeća. Nakon povijesnoga govora nastalo je klicanje: *Slava kralju Tomislavu*. Navečer je bila zabava Hrvatskoga pjevačkog društva – *Slavuljeva zabava*. Ovoj svečanosti nazočila su sva mjesna društva i sve vlasti.³⁶

Don Jozo Zovko u svome djelu *Uspomene i sjećanja na mjesta – događaje* navodi da je postojala hrvatska čitaonica u Ravnome, a osnovao ju je don Marijan Vujnović prvih godina svoga župnikovanja, dok se nije sagradila vlastita zgrada oko 1925. godine (12 sa 6 metara), koja je nazvana *Dom Kralja Tomislava i Hrvatska čitaonica*. Don Jozo navodi:

za moga župnikovanja u zgradi je uglavnom načinjena pozornica s potrebnim kolisama za predstave. Kolise, pozornicu lijepo je oslikao soboslikar Bero Ramljak iz Trebinja. Na pročelju pozornice u sredini pri vrhu bio je naslikan hrvatski grb, obavijen hrvatskom trobojnicom. Sa strane su bile ukusne slikarije. Imala je dva krasna zastora od crvene čohe. Jedan je zakrivao pozadinu pozornice. Na drugom prednjem zastoru koji se dizao i spuštao umjetnički je bio naslikan uljanom bojom hrvatski grb. Oba zastora na molbu čitaonice poklonila je Hrvatska žena iz Sarajeva. U dnu dvorane napravljena je galerija u formi stubišta za gledaoce.³⁷

Po primjeru Grada Zagreba i ostalih hrvatskih krajeva i u Hercegovini je, na poticaj crkvenih vlasti, održana proslava tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva 5. srpnja 1925. godine. *Narodna sloboda* 3. srpnja 1925. godine najavljuje kako će se i u Hercegovini održati velika proslava tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva različitim manifestacijama. Već 4. srpnja u večernjim satima započele su proslave paljenjem krijesova. Glavna središta u Hercegovini, gdje su se održale proslave, jesu Široki Brijeg, Posušje, Drinovci, Humac, Čitluk i Čapljina. Slavilo se uz pjesmu i narodnu nošnju, zvonjavu zvona i pucanje iz mačkula. Naglašava se kako Hrvati ipak neće proslaviti taj važan jubilej kako bi ga trebali slaviti, jer ne uživaju pune

36 „Pisma iz naroda“, <https://zdur.dkd.hr/?pr=transcript&id=20942&hash=KZ56OURA58->, str. 2, 17. III. 2025.

37 Don Jozo Zovko, *Uspomene i sjećanja na mjesta – događaje*, prvi dio, Lujan – Argentina, Južna Amerika 1970-1973., str. 722.

slobode u novoj državi. Hrvati su u doba kralja Tomislava imali uređenu državu, za razliku od okolnih država, i imali su svoga kralja prije nego Mađarska, Češka ili Poljska.³⁸ U Posušju je 5. srpnja 1925. godine održana proslava tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva. Dan prije po brdima su paljeni krijesovi, a posebno se ističe proslava na Radovnome. Na sam dan sv. Ćirila i Metoda nastavljena je svečana proslava obljetnice. U jutarnjim satima narod se okupio pred pučkom školom s hrvatskim zastavama, a na svečanost je stigla i Orlovska glazba iz Imotskoga te župnik s vjernicima iz Posušškoga Graca. Okupljenima se obratio fra Ćuturić održavši vatreni govor o važnosti obljetnice. Glazba je odsvirala *Lijepu našu*, a nakon toga narod se uputio na *Martićev križ* gdje je svečanu misu predslavio fra Tade Beljan održavši i prigodan govor. Nakon mise formirala se povorka od 5000 do 6000 ljudi i uputila se do *prijestolja kralja Tomislava*. No, zbog jake kiše svečanost je održana poslijepodne, oko tri sata. Prema pisanju *Narodne slobode* mladi okupljeni svijet nije bio svjestan važnosti događaja, dok su stariji sve razumjeli i pomno pratili. Na kraju svečanosti glazba iz Imotskoga odsvirala je nekoliko hrvatskih pjesama, a fra Ćuturić je ponovno održao važan govor koji je popraćen burnim odobravanjem nazočnoga stanovništva.³⁹

Na dan slavenskih apostola sv. Ćirila i Metoda u Drinovcima su proslavljene dvije velike svečanosti. Na taj dan prvu svetu misu imao je don Ilija Tomas, a isti dan slavila je Bekija s ostalim Hrvatima, „šinom mile i uže nam domovine“, tisućitu obljetnicu Hrvatskoga Kraljevstva. Cijela Bekija⁴⁰ toga se dana pridružila velikoj proslavi tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva. Okolni župnici sudjelovali su sa svojim župljanima u proslavi. Večer prije po cijeloj Bekiji upaljeni su svijetnjaci po okolnim brdima i mjestima. Čuli su se s raznih strana mužari (top koji proizvodi samo prasak bez hitca)

38 „Slava prvom hrvatskom kralju Tomislavu!“, *Narodna sloboda*, broj 26. 3. VII. 1925., str. 1.

39 „Naši dopisi“, *Narodna sloboda*, br. 28, 17. VII. 1925., str. 3.

40 „U ratu g. 1716. do 1718., koji svršio Požarevačkim mirom, Mlečani su dobili nove krajeve na račun kliškoga i hercegovačkoga sandžakata tako, da je tada granica udarena razvodnim planinama Velebitom, Dinarom, Kamešnicom te preko Imotskoga polja i Rastočko-ljubuškoga. Tim mirom Mletačkoj je dodijeljen veći dio imotskog kadiluka, jedan dio Rastočko-ljubuškoga polja i neka mjesta u donjoj Neretvi. Onaj dio imotskog kadiluka, koji je ostao u turskim rukama, nazvao se poslije toga Bekija = ostatak“, Dominik Mandić, *Bosna i Hercegovina, Državna i vjerska pripadnost srednjovječne Bosne i Hercegovine*, Ziral, 1978., str. 146.

i pjevale su se hrvatske pjesme. Zbog velika broja naroda misa se morala služiti na otvorenome. Prigodan govor o važnosti proslave tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva i u čast mladoga svećenika Tomasa održao je fra Gabro Grubišić.⁴¹ U povodu iste obljetnice don Mitar Papac je zajedno s don Stankom Čotićem, uz nazočnost brojnih vjernika, slavio misu na vrhu planine Žaba. O tome je u *Župnome spomenaru* don Mitar zapisao „da se odatle vidio dobar dio nekadašnjega Tomislavova kraljevstva!“⁴².

U isto vrijeme obnovljena je i župna crkva u Prenju,⁴³ a u Čitluku je fra Paško Martinac organizirao prijevoz jednoga stečka s lokaliteta Podadvor u dvorište franjevačke rezidencije, gdje je iste godine na blagdan Uznesenja BDM, nakon što je na njemu ispisan prigodni natpis, blagoslovljen i ugrađen u zid rezidencije.⁴⁴ Podatke iz lista *Hrvat* o proslavama u Čapljini i Mostaru donosi Ivana Šubic.⁴⁵ Na Širokome Brijegu 4. i 5. srpnja 1925. godine održana je proslava tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva. Započela je u večernjim satima 4. srpnja pucnjavom iz mačkula te paljenjem krijesova. Posebno su se istakli franjevci koji su uz pomoć svjetiljki napisali: *Slava Tomislavu*. Lištica je bila okićena hrvatskim zastavama, ćilimima, cvijećem i slikama prvoga hrvatskoga kralja Tomislava. Također, i na crkvi je bila obješena velika hrvatska zastava. Na sam dana proslave okupio se velik broj vjernika kod crkve, a posebno su se isticali vjernici sa župnikom iz sela Izbično. Svečanu svetu misu predvodio je fra Pavo Dragičević koji je istaknuo važnost ove proslave u povijesti velike i snažne Hrvatske.⁴⁶ Na Humcu kraj Ljubuškoga 4. srpnja 1925. godine počelo je obilježavanje tisućite obljetnice Hrvatskoga

41 „Naši dopisi“, *Narodna sloboda*, broj 28, 17. VII. 1925., str. 3.

42 Ratko Perić, *Da im spomen očuvamo*, Biskupski ordinarijat, 2000., str. 253.

43 Božo Goluža, „Stradanje katoličkih sakralnih objekata Stolačkog dekanata u 1992. godini“, *Stolačko kulturno proljeće, Godišnjak za povijest i kulturu*, Matica hrvatska, 2012., str. 282.

44 Robert Jolić, *Župa Krista Kralja u Čitluku. Spomen knjiga prigodom 90. obljetnice uspostave župe (1918/20.-2010.)*, Župni ured Čitluk – Naša ognjišta, Čitluk – Tomislavgrad, 2010., str. 112-113; Robert Jolić (priř.), *Šematizam Hercegovačke franjevačke provincije 2012. godine*, Hercegovačka franjevačka provincija, 2012., str. 104.

45 Ivana Šubic, „Zagrebački tisak o Hercegovini između dvaju svjetskih ratova (1918.-1941.)“, *Hum i Hercegovina kroz povijest. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Mostaru 5. i 6. studenoga 2009.*, Ivica Lučić (ur.), Knjiga II., Hrvatski institut za povijest, 2011., str. 398.

46 „Naši dopisi“, *Narodna sloboda*, broj 27, 10. VII. 1925., str. 3.

Kraljevstva pucnjavom iz mačkula, zvonjavom zvona i paljenjem krijesova. Posebno je bilo svečano u večernjim satima 4. srpnja, kada su se iznad Ljubuškoga, na brdima Butorovica i Jurevica, redala svjetla u dužini do pet kilometara. Krunu čitave te rasvjete činila je tvrđava hercega Stjepana koja dominira cijelim prostorom. No, prema novinskomu tekstu jasno je da je postojao bojkot većega dijela Ljubušaka. Jedino se istaknulo stanovništvo iz sela Radišići zbog svog dolaska na proslavu obljetnice. Također, drugi je dan iz Radišića u koloni došlo 250-300 osoba na svetu misu na Humac, noseći hrvatske zastave, i na taj način dalo svečaniji čin samomu obilježavanju obljetnice. Misno slavlje predvodio je fra Slavko Luburić.⁴⁷ Proslava obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva u Mostaru održana je uz veći bojkot zbog političkoga sukobljavanja predstavnika Katoličke Crkve i političkih vlasti u Mostaru. Kako po ostaloj Hercegovini tako i u Mostaru proslava je uslijedila na poticaj crkvenih vlasti koje su više puta pozivale sva hrvatska društva i građane na dogovor da bi ova rijetka proslava prošla što bolje i veličanstvenije, ali stvari nisu išle glatko. Nisu došli lokalni hrvatski predstavnici vlasti, koji su se, prema pisanju *Narodne slobode*, uvrijedili zbog kritike iz crkvenih redova.⁴⁸ Riječ je o članovima HSS-a i njihovim simpatizerima koji su bojkotirali crkvenu proslavu. Seoski se svijet u malome boju odzvao. Na proslavu, na poziv organizatora, došli su predstavnici vojske i dio predstavnika civilne vlasti te izaslanstva srpskih društava „Gusala“ i „Pobratim“ i muslimanskoga društva „Ittihada“. Građanstvo koje je podržavalo HSS bojkotiralo je samu proslavu obljetnice. *Narodna sloboda* za bojkot je optužila dio političkih vođa koji se protive crkvenoj organizaciji proslave.⁴⁹ Ovu proslavu bojkotirala su hrvatska društva, a među njima i Društvo „Hrvoje“. List *Narodna sloboda* navodi da su vođe „čistoga hrvatstva“ odvratile narod od proslave, ističući da je riječ o crkvenoj proslavi, a ne političkoj. Posebno se problematiziralo zašto je Hrvatska glazba⁵⁰ tražila da se

47 „Naši dopisi“, *Narodna sloboda*, broj 29, 24. VII 1925., str. 2.

48 „Proslava 1000-godišnjice hrvatskog kraljevstva u Mostaru“, *Narodna sloboda*, broj 27, 10. VII. 1925., str. 1.

49 „Proslava 1000-godišnjice hrvatskog kraljevstva u Mostaru“, *Narodna sloboda*, br. 27, Mostar, 10. VII. 1925., str. 1.

50 Hrvatsko glazbeno-pjevačko društvo „Hrvoje“ osnovano je 1888. pod imenom Narodno pjevačko društvo, a 1899. godine mijenja ime u Hrvatsko glazbeno-pjevačko društvo „Hrvoje“. Glazbena se sekcija 1918. godine izdvaja iz Društva kao Hrvatska glazba. „Hrvatsko glazbeno-pjevačko društvo Hrvoje Mostar. 120. obljetnica“, monografija, FRAM ZIRAL, 2009. str. 54; usp. <http://www.matica.hr> – Darko Juka, „Hod kroz povijest“ (28. IV. 2020.).

plati njezin nastup na spomenutoj svečanosti. Nadalje, isti list ističe da je prevladalo mišljenje kako na takvoj svečanosti trebaju govoriti biskup i svećenici, a nikako predstavnici Hrvata u vlasti.⁵¹ Politički vođe (uglavnom članovi HSS-a) nisu nazočili toj proslavi, kao ni njima odani građani, zatim nije bilo Hrvatskoga pjevačkog društva „Hrvoje“ ni njegove zastave, a nazočilo je malo građana. Hrvatske zastave nisu stavljene na hrvatske kuće po Mostaru, a nije bilo ni posebne rasvjete koje je trebala osvijetliti cijeli grad.⁵² Organizatorima proslave posebno je zasmatalo što je zatraženo da Hrvatska glazba može nastupiti uz uvjet da joj Crkva plati i da nitko od građana ne smije držati govor, odnosno da to može raditi samo biskup ili koji drugi crkvenjak.⁵³ Na prvi dan proslave, 4. srpnja uvečer, gradom je prošla Hrvatska glazba, osamljena, bez pratnje drugih svečara ili običnoga puka. Unatoč neslaganjima oko proslave u Mostaru, orlovska sekcija „Katarina Zrinjska“⁵⁴ priredila je zabavu u subotu 4. srpnja 1925. godine u dvorištu samostana časnih sestara sv. Franje. Glazbena sekcija nastupala je s tamburaškim i pjevačkim zborom. Drugi dan, na blagdan sv. Ćirila i Metoda, koji je i Napretkov dan, priredila je mostarska podružnica Napretka koncert u Hotelu Neretva. U programu su nastupale Hrvatska glazba te glazbena i orlovska sekcija Hrvatskoga katoličkog djevojačkog društva „Katarina Zrinjska“.⁵⁵ Drugi dan u 10 sati služena je sveta misa zahvalnica koju je služio provincijal fra Lujo Bubalo uz svečanu asistenciju više svećenika. Prigodnu propovijed održao je biskup Alojzije Mišić. Misu su na koru pjevali franjevci, klerici i gojenci sirotišta. Poznato je da su na kraju otpjevali *Te Deum* i još nekoliko pjesama. Društvo „Hrvoje“ u zadnji je tren javilo da ne može pjevati. Procesija poslije mise nije održana zbog nevremena. Žarko Vlaho,⁵⁶ istaknuti član

51 „Proslava 1000-godišnjice hrvatskog kraljevstva u Mostaru“, *Narodna sloboda*, br. 27. 10. VII. 1925., str. 2.

52 *Isto*.

53 *Isto*.

54 Orlovska sekcija djelovala je u okviru Društva „Katarina Zrinjska“, „Proslava 1000-godišnjice hrvatskog kraljevstva u Mostaru“, *Narodna sloboda*, br. 27, 10. VII. 1925., str. 4; Katolički Episkopat u Jugoslaviji o katoličkom orlovstvu „Pastirski list svemu Svećenstvu Vrhbosanskom o katoličkom Orlovstvu“ *Vrhbosna*, br. 5. i 6., 20. III. 1924., str. 33-34.

55 „Zabava Hrv. kat. djev. društva Katarina Zrinjska“, *Narodna sloboda*, br. 27. str. 2.

56 Žarko Vlaho sreski je kandidat HPS-a za Mostar, a obnašao je i dužnosti tajnika HPS-a te urednika *Narodne slobode*, stranačkoga lista HPS-a u Hercegovini.

HPS-a za Hercegovinu, održao je govor pred crkvom o značenju obilježavanja tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva za hrvatski narod, a nakon toga Hrvatska glazba odsvirala je jednu skladbu i tim činom proslava se završila.⁵⁷

Svečana proslava održana je i u Sarajevu 6., 7. i 8. rujna uz niz crkvenih, kulturnih i sportskih manifestacija. U večernjim satima 5. rujna održana je velika bakljada po Sarajevu.⁵⁸ Dan iza održana je svečana služba Božja u sarajevskoj katedrali, koju je služio nadbiskup Ivan Šarić, a misno slavlje uveličalo je Hrvatsko pjevačko društvo „Trebević“.⁵⁹ Nadalje, otkrivena je spomen-ploča kralju Tomislavu na Napretkovoj palači. Tom prigodom Juraj Šutej, predsjednik Hrvatskoga pjevačkog društva „Trebević“, održao je svečani govor. Koncert pred Napretkovom palačom održala je Hrvatska glazba iz Mostara.⁶⁰ U kulturnome programu na igralištu SAŠKA Kovačići sudjelovali su: Hrvatsko pjevačko društvo „Majeвица“ iz Tuzle, Srpsko pjevačko društvo „Sloga“; Jeverejsko pjevačko društvo „Lira“, Hrvatsko pjevačko društvo „Trebević“, Hrvatski Sokol, Jugoslovensko sokolsko društvo, Hrvatsko katoličko društvo „Orao“, Hrvatska glazba iz Mostara, Vojna glazba sarajevske divizijske oblasti, Glazba ruskoga kadetskog korpusa te Hrvatska glazba iz Sarajeva.⁶¹ U Narodnome pozorištu 7. rujna održan je koncert pjevačkih društava sa svojim izvedbama: Hrvatsko društvo „Majeвица“ *Sašk Kondrolasek* autora Hugolina Saunera i *Lahor šapče* Ivana Osvirka. Srpsko pjevačko društvo „Sloga“ X. *Rukovet od Mokranjca* i *Ljubica* autora Foesresterera. Jeverejsko pjevačko društvo izvelo je *Pjesme iz mladosti* od Joksimovića. Hrvatsko pjevačko društvo „Trebević“ izvelo je *Žabe* autora Lajovca, I. dio *Fauna* R. Chatyja, *Gor čez izaro* od Hubada, *Kozar* od Mokranjca. I na kraju, *Hrvatskoj*, pjesmu V. Novaka, pjevaju „Majeвица“, „Sloga“, „Lira“ i „Trebević“.⁶² Zadnji dan proslave u Narodnome pozorištu održana je predstava *Tomislav* Stjepana Miletića. Na igralištu u Kovačićima održan je turnir sarajevskih športskih klubova za milenijski spomen-po-

57 „Dan proslave 1000 godišnjice hrvatskog kraljevstva u Mostaru“, *Narodna sloboda*, br. 27, Mostar, 10. srpnja 1925., str. 4.

58 *Glasnik sv. Ante Padovanskog*, godina XX, kolovoz rujna 1925., br. 8 i 9, str. 213

59 ABiH, HKD Napredak, NKHZ, HKDN 1920-1947., Razno: dopisi, članci, pisma... kut. 180, 41-101

60 *Isto*.

61 *Isto*.

62 ABiH, NKHZ, Hrvatska pjevačka društva 1-II-11, kut. 3, „Koncert pjevačkih društava“.

kal.⁶³ Na ovu proslavu pozvano je Hrvatsko pjevačko društvo „Reljković“ iz Vinkovaca, no oni se nisu odazvali pozivu jer su u iste dane imali proslavu tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva u Vinkovcima.⁶⁴ U Bosankome Šamcu održana je proslava uz blagoslov nove katoličke crkve 25. listopada 1925. godine. Misu posvete predvodio je velečasni Stjepan Hadrović iz Sarajeva. Također, u večernjim satima održani su zabava i koncert Vatrogasne glazbe iz Đakova.⁶⁵

U Zenici je proslava održana 12. i 13. rujna 1925. godine. Započela je pred Hrvatskim domom gdje je pozdravni govor održao predsjednik podružnice Napretka Ivan Radošević. Nakon toga svečana je povorka stigla pred Sresko poglavarstvo, gdje je potpredsjednik Vjekoslav Terček održao pozdravni govor poglavaru sreza kao zastupniku vlasti. U nedjelju 13. rujna održana je svečana misa nakon koje se nastavila proslava u Rudarskome domu nastupom Muzičkoga instrumentalnog društva u Zenici. Svečanost je započela intoniranjem *Lijepa naše*. O tisućitoj obljetnici Hrvatskoga Kraljevstva govorio je svećenik Stjepan Prgomet, župnik iz Crkvica.⁶⁶ Podružnice Hrvatskoga kulturnog društva Napredak u Tešnju, Doboju i Tesliću organizirale su proslavu 23. kolovoza 1925. godine na Jelahu. Svečana služba Božja održana je na groblju u Jelahu. Nakon mise posadena je spomen-lipa. U poslijepodnevnom satima narod je u ime vlasti pozdravio Muhamed Bajraktarević. O značenju tisućite obljetnice govorio je Mijo Vučak, potpredsjednik Središnje uprave Napretka. Nakon toga održane su narodne igre: skakanje na mjeh, pješačke trke, trka u parovima i trka u vrećama. Također, održane su konjske trke s jahačima i bez jahača te pjesnički prikaz *Na duvanjskom polju* dr. Zdenke Smrekar.⁶⁷ Hrvatska čitaonica i podružnica Napretka u Vitezu organizirala je proslavu tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva u Vitezu 8. rujna 1925. godine, na Malu Gospojinu, u suradnji s Hrvatskim Sokolom iz Travnika.⁶⁸

63 ABiH, HKD Napredak, NKHZ, HKDN 1920-1947., Razno: dopisi, članci, pisma... kut. 180, 41-101

64 ABiH, NKHZ, Hrvatska pjevačka društva 1-II-11, kut. 3, Hrvatsko pjevačko i tamb. društvo „Reljković“ u Vinkovcima.

65 ABiH, NKHZ, HKD „Napredak“, kut.4. I-36-I-46

66 ABiH, NKHZ, kut. 1. Proslava hiljadugodišnjice Hrvatskog kraljevstva u Zenici.

67 ABiH, NKHZ, kut 2, I-37/5, Podružnice Hrvatskog kulturnog društva Napredak u Tešnju, Doboju i Tesliću.

68 ABiH, NKDN, 1925., kut. 32 (461-847).

U Livnu je 5. rujna 1926. godine organizirana velika proslava podizanjem obeliska prvomu hrvatskom kralju Tomislavu na Trgu Zrinskoga.⁶⁹ Katolička Crkva, osim ove proslave na blagdan Srca Isusova, dala je velik doprinos u organizaciji i proslavi početkom srpnja i u rujanskim proslavama. Kada je riječ o Bosni i Hercegovini, katoličko svećenstvo nije bojkotiralo ni jesensku proslavu tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva, iza čije su organizacije uglavnom stajali Napredak, HSS i njegove pristaše.

Proslava dvaju jubileja u Rimu

Biskupski ordinarijat u Mostaru uputio je 7. siječnja 1925. godine dopis svim župnicima u Hercegovini oko priprema za proslavu Svete jubilarne godine. Na Spasovo 1924. papa Pio XI. objavio je da će cijela 1925. godina biti Sveta jubilarna godina. Počela je na Badnjak 1924., a završila na Badnjak 1925. godine. Papa je pozvao sve katolike svijeta da 1925. godine pohode sveti grad Rim. U dopisu Biskupskoga ordinarijata ističe se kako se već na stotine tisuća katolika svih zemalja i naroda odazvalo pozivu pape i najavilo svoj dolazak u Rim. „I hrvatski narod sprema se i to vrlo brojno, da proslavi sv. Godinu u Rimu. Hrvatsko hodočašće biti će u Rimu od 26. V. do 2. VI., Znamenito je da će 31. svibnja Sveti otac našem hodočašću na Duhove svetu misu služiti.“⁷⁰ U Hercegovini je pozvano svećenstvo da svojim radom i zalaganjem pridonese da što više vjernika posjeti Rim. Putovanje je organizirano preko Zagreba, Ljubljane i Postojne prema Rimu za katolike iz Bosne i kontinentalne Hrvatske, a iz Hercegovine i Dalmacije preko Splita i Ancone prema Rimu.⁷¹ Hrvatski episkopat najavio je da će hrvatski narod, zajednički, na dar Svetomu Ocu prikazati zlatni kalež, stoga je naređeno župnicima da se u ime toga prikupi milostinja i pošalje Ordinarijatu. Preporučeno je da se u tu svrhu odabere nedjelja ili svetkovina, kada je na misi više vjernika.⁷² List *Narodna sloboda* odmah je prenijela obavijest, koja je

69 ABiH, Fond Zbirka, Napredak, Središnja uprava, kut. 36., 1926. (401-1007)

70 Arhiv biskupskog ordinarijata u Mostaru (dalje: ABOM), *Pismo za sve župnike u Hercegovini*, br. 34, Mostar, 7. siječnja 1925.

71 „Trošak putovanja u Rim i natrag II. Razred iznosi 2200 Dinara, III. Razred 17000 Din. Ovdje je uračunata željeznica, stan i hrana u Rimu kroz 7 dana. Da se na vrijeme zna, tko će ići i koliko će nas biti, upozoruje se veleč. svećenstvo, da sve koji misle ići u Rim, prijave što prvo – najdalje do 20. februara 1925. jer poslije toga ne će se moći ni jedna prijava uzeti u obzir.“ ABOM, *Za sve župnike u Hercegovini*, br. 34, Mostar, 7. siječnja 1925.

72 *Isto.*

upućena župnicima, kako bi se dodatno obavijestilo stanovništvo o pripremama i putovanju u Rim.⁷³ Biskup Mišić imenovao je Odbor za organizaciju hodočašća iz Hercegovine u Rim. Činili su ga predsjednik don Marijan Kelava, potpredsjednik fra Anto Majić, blagajnik fra Bono Smoljan i tajnik fra Dane Zubac. Biskupski odbor poslao je upite za sve hodočasnike. Svi koji žele putovati u Rim moraju se prijaviti do 20. veljače 1925. godine župnomu uredu ili biskupu, jer to traži Centralni odbor u Rimu kako bi na vrijeme rezervirao stanove i osigurao hranu.⁷⁴ Ostavljena je mogućnost da naknadno prijavljeni hodočasnici mogu samostalno putovati u Rim. Prvotno je bilo planirano da hodočasnici dođu u Gruž, pa dalje u Bari i odatle u Rim. Kako se prijavio mali broj hodočasnika, nije se mogao iznajmiti poseban parobrod. Zbog izbjegavanja većih troškova mostarski i dubrovački odbori dogovorili su se da skupa s hodočascima iz Splita krenu u Anconu.⁷⁵ Osim mostarske *Narodne slobode* vijesti o odlasku hodočasnika u Rim prenosila je i sarajevska *Večernja pošta*.⁷⁶ Prema pisanju *Narodne slobode* o odlasku hodočasnika iz Hercegovine u Rim, putovanje je započelo 24. svibnja vlakom iz Mostara za Dubrovnik. Tijekom puta pridružili su se hodočasnici u Žitomisliću i Čapljini. U jutarnjim satima 25. svibnja stigli su u Grušku luku gdje ih je čekao parobrod Kumanovo. Pri polasku za-

73 „Hrvatsko hodočašće u Rim“, *Narodna sloboda*, br. 1, 10. I. 1925., str. 1.

74 „Spavanje u zajedničkim sobama stajat će 8-10 lira (1 lira=2.50 dinara). U privatnim stanovima prve kategorije 25-30 lira, druga kategorija 15-20 lira i III kategorija 10-14 lira. U hotelu 50-100-150 lira prema visini razreda. Zajednička hrva stajat će oko 25 lira dnevno. Od ukupnih troškova svaki hodočasnik dužan je uplatiti jamčevinu od 500 dinara odmah kod prijave koja se svota preko Ordinarijata šalje centralnom odboru Zagreb-Rim. Slučajni preostatak od kupovine povratit će se vlasnicima. Osim jamčevine dužan je svaki prijavnik odmah uplatiti 30 dinara upisnine, koja se ima platiti zajedno s jamčevinom za tiskanice i dopisne troškove Biskupijskog odbora. Potrebno je sačiniti popis sviju putnika koji će sadržavati ime, prezime i potpis pojedinca. Ovi potpis biti će potvrđen pečatom dijecezanskog ordinarijata. Popust na talijanskim željeznicama u grupi od 400 osoba 50%. U grupi najmanje 50 osoba 40%. Odbor će zatražiti popust od naših željeznica. Za nastavnike i mladež Centralni odbor podnio je ministarstvu prosvjete molbu da se dopusti dopust nastavnicima koji žele ići s hodočascima. Posebno hodočašće omladine krenut će rujnu 10-20 rujna“, „Hrvatsko hodočašće u Rim“, *Narodna sloboda*, br. 4, 29. I. 1925. str. 4.

75 „Hrvatsko-jubilarno hodočašće u Rim“, *Narodna sloboda*, br. 13, 3. IV. 1925., str. 2.

76 *Večernja pošta* 24. II. 1925. str. 2.

zvonila su dubrovačka zvona, a tijekom puta ukrcali su se hodočasnici na Korčuli i Hvaru. Nakon što je brod pokupio hodočasnike u Splitu, ponovno uz zvonjavu zvona krenuli su za Italiju. Po dolasku u Italiju uputili su se u Loreto, a nakon toga dolaze u Rim. Uslijedio je obilazak bazilike svetoga Petra. Drugi dan pohodili su baziliku sv. Pavla, a po povratku obišli su Kolosej te druge znamenitosti staroga Rima. Posebno se ističe posjet crkvi Aracoeli s grobom i slikom na mramoru i većim natpisom „posljednje kraljice bosanske Katarine“. U subotu su se na Trgu sv. Petra okupili hrvatski hodočasnici kako bi nazočili obraćanju pape Pija XI., a na blagdan Duhova predvodio je misu. Nakon toga hodočasnici su se vratili preko Dubrovnika u Hercegovinu.⁷⁷

Novine *Večernja pošta* 5. srpnja 1925. godine donose članak o prijemu hrvatskih hodočasnika u audijenciju kod pape. U velikoj dvorani nalazilo se oko 4000 hodočasnika iz Kraljevine SHS. Hodočasnike je predvodio zagrebački nadbiskup Bauer koji je papi predao zlatni kalež i pozdravio ga na latinskome jeziku.⁷⁸ Papa je odgovorio na hrvatskome jeziku: „Hvaljen Isus“. Govorio je o tisućitoj obljetnici Hrvatskoga Kraljevstva i naglasio kako je znak velike kulture kada jedan narod zna da je prije deset stoljeća njegova domovina bila kraljevina. U svome govoru citirao je pismo pape Ivana X., u kojemu naziva kralja Tomislava jednim od najvjernijih sinova Crkve. Papa je izrazio zahvalnost što su Hrvati odlučili da obljetnicu kraljevstva proslave u Rimu u zajednici s njim.⁷⁹ U *Narodnoj slobodi* 5. lipnja objavljena je *Adresa Hrvatskog jubilarnog hodočašća sv. Ocu Papi Piju XI.*, izrečena prigodom audijencije hrvatskih hodočasnika. U njoj je naglašeno:

Osim toga imamo s čitavim katoličkim svijetom zajedničkog jubileja, narod Hrvatski, koji sačinjava najveći dio katolika našega kraljevstva, slavi drugi osobiti jubilej: tisućugodišnjicu krunjenja svojega kralja Tomislava, za kojeg se kaže da je od

77 „Hercegovačko hodočašće u Rim“, *Narodna Sloboda* 13. VI. 1925.

78 Agneza Sabo, „Društvene i političke okolnosti izlaženja časopisa *Život* (1919.- 1944.) i *Obnovljeni život* (1971.-1944.)“, *Obnovljeni Život : časopis za filozofiju i religijske znanosti*, Vol. 74. No. 5., 2019., str. 632.

79 „Ovoj svečanosti nazočio je dr. Vojislav Janjić (ministar vjera i pravoslavni svećenik) sa svojom suprugom. Istu večer bila je večera kod gospodina Smodlake na koju su bili pozvani svi biskupi iz naše države i više viših crkvenih dostojanstvenika iz Rima. Večeri su nazočili dr. Janjić i predsjednik Hrvatske pučke stranke Stjepan Barić“, „Hodočasnici kod Pape“, *Večernja pošta*, 5. srpnja 1925.

pape Ivana X. primio krunu i god. 925. bio okrunjen za kralja. Ovaj jubilej ponukao nas koje pred licem svojim prostrte gledaš da u ime čitavog naroda hrvatskog zahvaljuemo u prvom redu svemogućem Bogu, a zatim nasljednicima sv. Petra za prerazlična dobročinstva koja su nam tečajem vjekova udijelili.⁸⁰

U obraćanju Svetomu Ocu naglašeno je da je hrvatski narod malen brojem, ali je životom i svojim djelovanjem stekao dostojno mjesto u povijesti. Istaknuto je kako se Hrvate već u 9. stoljeću pokušalo odvojiti od rimskoga pape. Počevši od 11. stoljeća, među hrvatskim narodom pojavilo se patarenstvo, od 15. stoljeća muhamedanstvo, a od 16. stoljeća protestantizam i, u novije doba, satarokatolicizam. Hrvatski je narod sve kušnje izdržao i ostao vjeran Rimskoj Crkvi. U *Adresi* se navodi i pismo pape Ivana VIII. od 7. lipnja 879. godine, koje je upravio novoizabranomu knezu Branimiru. To je pismo Hrvatima i danas važno zbog njegova sadržaja: „Jer smo na dan uzašašća Gospodinovog usred služenja svete službe Božje ruke uvis podigli i blagoslovili tebe i sav narod Tvoj i svu zemlju Tvoju.“⁸¹ Također je navedeno naređenje pape Benedikta XV. koji je 1921. godine svim dijecezama „našega kraljevstva“ dragovoljno dopustio da se služe Rimskim ritualom sastavljenim na hrvatskome jeziku.

Dok nam je dakle srce zauzeto ovim drugim bezbrojnim dobročinstvima Apostolske Stolice, prinosimo Tvojim Svetosti ovaj kalež kao novogodišnji dar tisućgodišnjice i ujedno kao dokaz najveće zahvalnosti i sinovske ljubavi i poslušnosti vruće želeći isti poput Tvoga predšasnika Ivana VIII: usred služenja svete službe Božje“ koju ćeš iz ovog kaleža služiti „na oltaru sv. Petra Apostola“ podigneš uvis ruke i blagosloviš kralja našeg, sav narod naš i svu zemlju našu.⁸²

Nadalje, *Narodna sloboda* navodi da je zlatni kalež bio posebno ukrašen:

jedna slika pokazuje, kako je Papin izaslanik okrunio kralja Tomislava. Na drugoj se slici vidi kako veliki papa Lav XIII. biskupu Strossmayeru i drugim hrvatskim biskupima predaje jednu veliku kuću, Zavod sv. Jeronima u Rimu, da i Hrvati imaju svoje boravište u blizini sv. Oca Pape, kada koji svećenik ili biskup onamo dođe ili kada naši hrvatski đaci dođu onamo na nauke. Treća slika na kaležu pokazuje, kako je papa Bene-

80 „Adresa Hrvatskog jubilarnog hodočašća sv. Ocu Papi Piju XI.“, *Narodna sloboda*, br. 22, 5. VI. 1925., str. 1.

81 *Isto.*

82 *Isto.*

dikt XV. zagrebačkom nadbiskupu i svim hrvatskim biskupima dopustio da se u svim hrvatskim krajevima kod sv. mise poslanica i evanđelje čita na hrvatskom jeziku. Osim toga na tom su kaležu naslikani hrvatski sveci zagrebački biskup bl. Augustin Kažotić, mučenik bl. Marko Križevčanin i dalmatinski franjevac bl. Tavelić. Za taj spomen-kalež skupljeno je u hrvatskom narodu svega oko 160 tisuća dinara.⁸³

Kalež je izradio umjetnik Ivo Kerdić.⁸⁴ Iste novine objavile su 19. lipnja 1925. govor Svetoga Oca, pape Pija XI., hrvatskim i ostalim jugoslavenskim hodočasnicima u svečanoj audijenciji 30. svibnja 1925. godine. U svome obraćanju vjernicima ističe: „Naše srce i naša usta otvaraju se s osobitim zadovoljstvom vama, predragi sinci. Jučer primismo vašu braću Slovence, a danas primamo vas tako brojne predstavnike dragog nam naroda hrvatskog.“⁸⁵ Izrazio je zadovoljstvo što su hrvatski hodočasnici došli zbog svetoga jubileja u srce Majke Crkve, „koja u ovoj godini dijeli u Rimu svim svojim sinovima blago oprostjenja, čišćenja i obnove kršćanskoga života. To treba da bude plod jubileja“⁸⁶. Nakon toga papa je naglasio da su hrvatski hodočasnici prožeti vjerom došli u Rim s osobitom pobožnošću tijekom Svete godine:

Ali vi ste došli također radi svojega jubileja, došli ste da ga proslavite ovdje sa zajedničkim Ocem vjernika. Jer nije zajednička stvar slaviti svoju tisućugodišnjicu kod pape, t. j. kod nasljednika onoga Ivana X., koji je pred 1000 godina g. 925., podijelio kraljevsku krunu vašemu prvomu kralju Tomislavu. Ali radi toga mi čestitamo nama i vama. Prigodom ove svečane proslave vi ste nam predali umjetnički izrađenu adresu zajedno s kaležem. Taj će nama kalež biti vanredno drag ne samo radi njegove materijalne i umjetničke vrijednosti, nego i radi njezne namjere kao i radi posebne zgode, u kojoj nam je darovan.⁸⁷ Nakon toga papa je naglasio: „Hrvati će ovom zahvalom obnoviti vladanje svojih otaca, koji su davali i krv svoju za vjeru. Za ovu vjeru, koja se održala među vama poslije tolikih pokušaja hereze i raskola, zahvaljujemo Bogu. Zahvalit ćemo s vašim kaležem. Ono što je papa Ivan VIII. pisao vašem knezu Branimiru: Na dan uzašašća Gospodnjega prikazat ćemo na žrtveniku apostolskoga prvaka svetu žrtvu, da vas Bog blagoslovi u budućnosti kao i u prošlosti.“⁸⁸

83 „Dar hrv. naroda svetom Ocu Papi“, *Narodna sloboda*, br. 22, 5. VI. 1925. str. 2.

84 *Kalendar sv. Ante za 1926.*, str.102.

85 „Govor Sv. Oca pape Pija XI. Hrvatskim i ostalim Jugoslavenskim hodočasnicima u svečanoj audijenciji 30. svibnja 1925.“, *Narodna sloboda*, 19. lipnja 1925., str. 1.

86 *Isto.*

87 *Isto.*

88 *Isto.*

Drugo veliko hodočašće hrvatske mladeži iz Zagreba i Splita u Rim počelo je 13. rujna 1925. godine. Budući da je velik broj katolika izrazio želju za odlaskom na hodočašće u Rim, Odbor je odlučio izići im ususret. Hodočašće je trajalo 11 dana, a od toga su u Rimu boravili sedam dana. Hodočasnici iz unutrašnjosti posjetili su Veneciju, Padovu, Firencu i Trst, a oni iz Hercegovine i Dalmacije putovali su preko Splita i Ancone u Rim.⁸⁹ List *Narodna Sloboda* 10. srpnja 1925. godine objavila je članak o jesenskome hodočašću s posebnim uputama da se hrvatska katolička mladež dostojanstveno afirmira na ovome internacionalnom hodočašću katoličke omladine. Uz Središnji odbor za ovo omladinsko hodočašće u Zagrebu organiziran je i Odbor u Splitu koji je preuzeo na sebe brigu za hodočasnike iz Dalmacije i Hercegovine koji žele putovati preko Ancone.⁹⁰

Isti je list 2. listopada 1925. objavio *Govor* pape Pija XI. u povodu proslave dvaju jubileja, održan hrvatskim hodočasnicima u audijenciji 18. rujna 1925. godine. Papa je pozdravio sve zaslužne za ovo hodočašće kao i članove Uprave i sveučilišne nastave, kao i srednjih i osnovnih škola te je poseban pozdrav uputio prisutnim hrvatskim Orlovima.

Sa velikim zadovoljstvom i ganućem čitali smo lijepu adresu, koju ste Nam upravili u ime svih Hrvatskih Orlova i u kojoj su iskazana čuvstva Vašeg naroda, koja su tako lijepa i tako velikodušna. U njoj se zavjeravate, da ćete, kao i Vaši pređi, ostati uvijek vjerni vjeri, vjerni Rimskoj Crkvi, Majci svih Crkava i Vašemu Papi Petrovu nasljedniku. Naši su predšasnici s potpunim pravom nazivali Vaše pređe „Antemurale Christianitatis“. Ovaj dični naslov, ovu divnu pohvalu podijelili su Vašem narodu kao znak osobitog priznanja: Vi ste Bedem Kršćanstva.⁹¹

U obraćanju Orlovima i ostalim hodočasnicima ističe kako je, nažalost, vjera gotovo u svim zemljama ugrožena. Intelektualne, moralne te socijalne pogibelji prijete joj sa svih strana. Ugrožena je ispravnost kršćanskoga mišljenja i kršćanskoga života. „Dragi moji Orlovi! Vaše je ime divno i genijalno. Vaša je zadaća, da budete vjerni prema domovini i prema obitelji, prema Crkvi i prema vjeri katoličkoj.“⁹² Preporučio je svim hodočasnicima *Katoličku akciju*,

89 „Jesensko rimsko hodočašće“, *Narodna sloboda*, 26. VI. 1925. str. 1.

90 „Hrvatskoj Katoličkoj Omladini“, *Narodna sloboda*, br. 27. 10. srpnja 1925. str. 2.

91 *Isto*.

92 *Isto*.

istaknuvši kako od nje svi očekuju preporod pojedinaca, obitelji, društva i čitava svijeta.⁹³ Stanje i prava katoličkih vjernika u Kraljevni SHS zabrinjavali su i hrvatske biskupe. *Narodna sloboda* objavila je dio *Okružnice* hrvatskih biskupa u kojoj upozoravaju svećenike i katolički puk na rad nekih krugova koji hoće odcjepljenje hrvatskoga naroda od Katoličke Crkve. Biskupi se osvrću na važnost proslave tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva na prostoru cijele države na blagdan Srca Isusova s posebnim naglaskom na hrvatsko jubilaro hodočašće u Rim, izražavajući uvjerenje da katolici neće slušati protivnike Rima.⁹⁴ Prema sačuvanim podacima poznato je da je te godine na hodočašće u Rim išao fra Jako Križić, tadašnji samostanski vikar na Humcu,⁹⁵ a zna se da je dopuštenje od provincijala tražio i fra Jozo Bencun, no nije pronađen podatak je li mu molba odobrena.⁹⁶ Dostupna arhivska građa ne otkriva više detalja o hercegovačkim vjernicima i svećenicima na ovome hodočašću.

Zaključak

Proslave dvaju jubileja 1925. godine dale su važan doprinos u jačanju hrvatske nacionalne svijesti te pripadnosti Katoličkoj Crkvi. Kroz pisanje tiskovina, objavljivanjem knjiga i znanstvenih članaka o povijesti Hrvata iz vremena kralja Tomislava proširila su se saznanja o vladavini kralja Tomislava i jačini hrvatske države. U organiziranju obilježavanja tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva u Bosni i Hercegovini velik doprinos dali su Katolička Crkva, Hrvatsko kulturno društvo Napredak, druga kulturna društva te političke stranke HSS i HPS. Javne manifestacije ovih proslava omogućile su Hrvatima da se javno promovira dio hrvatske prošlosti kada su Hrvati imali svoju državu i bili važan čimbenik u široj regiji, s ciljem da se odgovori beogradskim političkim krugovima koji su sve više ugrožavali prava hrvatskoga naroda i negirali bilo kakav povijesni kontinuitet hrvatske državnosti. Podizanjem spomen-ploča, grad-

93 *Isto.*

94 „Okružnica hrvatskih biskupa“, *Narodna sloboda*, br. 49, 11. XII. 1925., str. 1.

95 Ivan Crnogorac, „Fra Jako Križić (1893.-1945.)“, u: Robert Jolić (prir.), *Krvlju opečaćeni za nebo. Životopisi šezdeset šestorice hercegovačkih franjevac ubijenih u Drugom svjetskom ratu i poraću*, Mostar, 2025., str. 441.

96 Robert Jolić, „Fra Jozo Bencun (1869.-1945.)“, u: Robert Jolić (prir.), *Krvlju opečaćeni za nebo. Životopisi šezdeset šestorice hercegovačkih franjevac ubijenih u Drugom svjetskom ratu i poraću*, Mostar, 2025., str. 138.

njom crkava, organiziranjem sportskih natjecanja, kazališnih predstava i drugih kulturnih događanja obilježen je spomen na nekadašnju jaku i moćnu Hrvatsku. Odlazak Hrvata katolika na dva hodočašća u Rim učvrstio je odnose Hrvata i Katoličke Crkve, odnosno Svetoga Oca. Na tim hodočašćima papa je jasno dao do znanja što se očekuje od Hrvata, a isto tako javno je posvjedočio o dobrim odnosima hrvatskih vladara sa Svetom Stolicom.